

URBANA SOCIOLOGIJA I ZRELI KAPITALIZAM — — PROBLEMI DVIJU KRIZA

Talijanska urbana sociologija pred društvenom krizom

Enzo Mingione

Sveučilište u Messini, Italija

OD URBANE SOCIOLOGIJE DO PITANJA KRIZE

U ovom ću dijelu izlaganja izložiti neka razmatranja u vezi s društveno-teritorijalnim istraživanjem u Italiji. Pregled je nužno parcijalan i ograničen- kako zbog vremenskih i prostornih ograničenja, tako i zato što u prvom redu želim naglasiti vladajuće tendencije za koje osobno mislim da su najznačajnije i najinteresantnije.

U prvom poslijeratnom razdoblju, koje se poklapa s ponovnim uvođenjem socioloških proučavanja i istraživanja u Italiji nakon razdoblja fašizma, društveno-teritorijalnih istraživanja ima malo i većinom su pojedinačna. Metodologija socio-ekološke analize, koja karakterizira američku urbanu sociologiju čikaške škole, nije bila prihvaćena u Italiji. Razdoblje brzog i kaotičnog rasta industrijskih gradova na Sjeveru i Rima nije se, iz više razloga, poklopilo s povećanim interesom društvenih znanstvenika za urbanizam. Tek početkom druge polovice šezdesetih godina, kad su procesi urbanizacije već bili usporeni stalnom društveno-ekonomskom krizom, počinju se afirmirati sociološka proučavanja teritorijalnih procesa. Šezdesetih godina počinju intenzivna istraživanja instituta ILSES na milanskom području, javlja se niz studija o radnicima drugih sjevernih gradova, nekoliko značajnih istraživanja zajednica i gradskih četvrti u sjevernoj i južnoj Italiji te nekoliko značajnih studija o imigraciji.¹ U područje društveno-teritorijalnih istraživanja može se svrstati i brojna literatura o problemima Juga. Na početku agrarne reforme (1950—51.) živo se debatira o ruralnim problemima, a kasnije se kao središnji problemi postavljaju pro-

¹ A. Carbonaro, *Sociologia urbana* u *Antologia delle scienze sociali*, Il Mulino, Bologna 1963; A. Ar-1969; između ostalih studija vidi ILSES, *Alcune teorie sullo sviluppo metropolitano con applicazione all'area milanese*, Milano 1964; F. Alberoni, G. Baglioni, *L'integrazione dell'immigrato nella società industriale*, Il Mulino, Bologna 1965; F. Compagna, *I terroni in città*, Laterza Bari 1959; G. Fofi, *L'immigrazione meridionale a Torino*, Feltrinelli Milano 1964; A. Pizzorno, *Comunità e razionalizzazione*, Einaudi Torino 1960; A. Palazzo, *L'area urbana: struttura sociologica*, Giuffrè Milano 1961; F. Ferrarotti, *La piccola città — dati per una analisi sociologica di una comunità meridionale*, Milano 1959; L. Ballo e G. Martinotti (uredili), *Metropoli e sottocomunità*, Marsilio Padova 1966; L. Cavalli, *Quartiere Operaio*, Genova 1958; A. Anfossi, M. Talamo, F. Indovina, *Ragusa, comunità in transizione*, Einaudi Torino 1959; B. Berlinguer, P. della Seta, *Borgate di Roma*, Roma 1961; L. Cavalli, *La città divisa*, Milano 1965.

cesi industrijalizacije i urbanizacije što ih je nametnula s jedne strane kriza poljoprivrede a s druge integracija tržišta i ovisna industrijalizacija.²

Šezdesetih godina metodologija socio-ekološke analize dopijeva u krizu. Novi pravci društveno-teritorijalnog istraživanja razvijaju se u prvom redu zahvaljujući doprinosima Ruth Glass i Raya Pahla u Engleskoj i Mikea Millera, Herberta Gansa i engleskog geografa Davida Harveya u Americi, dok u Francuskoj dozrijeva značajna neomarksistička škola utemeljena na shvaćanjima Henri Chombarda de Lauwea i Henri Lefebvrea. Slijedećih će godina upravo ta posljednja dati najznačajniji doprinos prevladavanju tradicionalne metodologije društveno-urbanističkog istraživanja, prije svega raspravom Manuela Castellsa **La question urbaine**, a zatim radovima Godarda, Lojkinea, Preticeillea i mnogih drugih. Duboka kriza koja je zahvatila proces urbanizacije i snažni nalet socijalnih borbi koncem šezdesetih godina potiču na sistematičniju i drukčiju pažnju spram problema i društvenih proturječja urbanog i pokrajinskog razvoja. Karakter obnove ima značajna studija Franca Ferrarottija o Rimu i cio niz kasnijih radova o urbanim sukobima³.

Prevladavanje socio-ekološke metodologije znači usporedno odricanje urbanoj sociologiji da bude autonomna grana društvenih istraživanja. Grad nije autonoman dio sve složenijih društava, nego samo neodvojiv vid društvene organizacije koju treba razumjeti u svim njezinim ekonomskim, političkim, socijalnim i ideološkim artikulacijama.

Upotreba prostora je moment procesa akumulacije kapitala. Građevinsku spekulaciju i problem stanova treba dovesti u vezu sa širim društveno-ekonomskim procesima i strukturama koji doprinose njihovom određanju i razumijevanju. Imigracija, urbanizacija, uvjeti života različitih društvenih slojeva u gradu, pitanja koja se odnose na razvoj urbanih društvenih usluga predstavljaju osnovne elemente za shvaćanje dinamike tržišta rada industrijskih i ekonomskih struktura. Urbani sukobi su artikulacije šireg društvenog sukoba ili, marksistički rečeno, klasne borbe. S obzirom na tu pretpostavku, društvena istraživanja teritorijalnih problema u godinama nakon 1968. neće se više moći označiti kao **urbana sociologija**, već prije kao značajni elementi novog i jačeg vala istraživanja i studija u području društvenih znanosti, a i zato što je veliki dio istraživačke djelatnosti obilježen interdisciplinarnim metodologijama.

URBANO PITANJE KAO PROBLEM DRUŠTVENO-EKONOMSKE ANALIZE

Kriza procesa urbanizacije i urbanih struktura poprima izuzetno značenje u raspravi o smanjenju aktivnog stanovništva i balkanizacije tržišta rada. Massimo Paci i drugi sociolozi i ekonomisti ukazuju na lomove na tržištu rada što je posljedica nedostatka urbanih infrastruktura i prethod-

² Usp. iscrpnu bibliografiju Enza Nocifore u »International Journal of Urban and Regional Research« (IJURR), 2. tom, br. 2, 1978.

³ Franco Ferrarotti, *Roma da capitale a periferia*, Laterza Bari 1970; Giuliano Della Pergola, *La conflittualità urbana*, Feltrinelli Milano 1972; Marino Folin, *La città del capitale*, De Donato Bari 1972; Marcello Lelli, *Dialettica del baraccato*, De Donato, Bari 1971; noviji tekstovi spomenuti su u bilješki 8.

ne divlje urbanizacije.⁴ Nemogućnost velikih gradova na Sjeveru da i dalje prihvaćaju velike nalete imigracije, sve veći troškovi urbanizacije i urbanog prestrukturiranja dolaze u sukob s kapitalističkim zahtjevom za unapređivanjem ekonomskog rasta tamo gdje su tržišne ekonomije i financijske strukture razvijenije, sukobljavajući se istodobno i sa zahtjevom poduzeća za provođenjem stroge selekcije u potražnji radne snage u korist muškaraca srednjih godina, koja daje najveće društvene garancije da će podnijeti uvjete što ih nameću povećanje produktivnosti i efikasnosti rada. Društveno-ekonomska kriza očituje se u razvoju različitih oblika dualizma. U različitim društvenim slojevima prenapučenost je sve manja. U nekim pokrajinama srednje i sjeverne Italije razvijaju se oblici nedozvoljene ekonomije koji se temelje na radu »na crno«, dvostrukom radu, radu kod kuće, na prijelazu između poljoprivrednih i industrijskih djelatnosti.⁵

Tako i problem Juga dobiva različite mogućnosti razvoja. Kriza u poljoprivredi polagano prazni seoska područja, a zastoj u emigraciji naglašava urbanu prenapučenost. Proces industrijalizacije na Jugu, utemeljen najviše na krupnoj industriji, najprije pretežno s državnom participacijom, a zatim i privatnom, nije dao trajnija rješenja za prenapučenost na Jugu. Gradovi na Jugu postaju sjedišta sve većeg socijalnog marginaliteta, svakovrsnih napetosti i sukoba, gdje širenje klijentelizma i tercijarnog sektora predstavljaju samo kritičke zaklone za situaciju koja može buknuti u budućnosti.⁶

Reprodukcija ekonomske krize i, unutar nje, složenih društveno-teritorijalnih neuravnoteženosti proizvode znatna proturječja s različitim značenjima u različitim područjima. Nedostatak reformi i stalni problem stanova u gradovima na Sjeveru utječu na uvjete života industrijskih radnika i onih koji su zaposleni u tercijarnom sektoru. Troškovi proizvodnje i zastoja neprestano su u porastu istodobno s inflacijom i velikim društvenim napetostima. U malim i srednjim gradovima u srednjem i sjeveroistočnom dijelu zemlje sve je izraženija ekonomska ovisnost, kao posljedica proizvodne decentralizacije i sve veće financijske centralizacije, dok se nedozvoljeni oblici ekonomije šire do krajnjih granica, zadržavajući svoja obilježja nestabilnosti i suvišnosti. Inflacija teži da zahvati i ta područja na dva plana: na poduzeća koja nalaze financijska pokrića po sve težoj cijeni i na planu obiteljskih naknada koje postaju sve niže, budući da ih sindikati i mehanizmi kliznih skala ne zaštićuju (radi se zapravo o neredovitim naknadama i o radnicima koji se teško uključuju u sindikate). Na Jugu ostaje i dalje neriješeno pitanje poljoprivredne krize, koja se pogoršava uslijed sve veće

⁴ Massimo Paci, *Mercato del lavoro e classi sociali in Italia*, Il Mulino, Bologna 1973; Bernardo Secchi, *Squilibri regionali e sviluppo economico*, Marsilio Padova 1974; Giorgio Fuà, *Occupazione e capacità produttiva: la realtà italiana*, Il Mulino Bologna 1976; Michele Salvati, *Sviluppo economico, domanda di lavoro e struttura della occupazione*, Il Mulino, Bologna 1976.

⁵ A. Bagnasco, *Le tre Italie*, Il Mulino Bologna 1977; B. Contini, *Lo sviluppo di una economia parallela*, Comunità Milano 1979; Grupa autora, *Crisi capitalistica e ristrutturazioni territoriali dell'apparato produttivo*, Clusf Firenze 1974; A. Realfonzo, *Economia territoriale e pianificazione*, Dedalo Bari 1975; P. Calzabini, *Economia periferica classi sociali*, Liguori Napoli 1976; F. Indovina (uredio), *Capitale e territorio*, Angel, Milano 1976.

⁶ G. Amendola, *La comunità illusoria*, Mazzotta Milano 1976; N. Ginatempo, *La città del Sud*, Mazzotta Milano 1976; C. Caldo, F. Santalucia, *La città meridionale*, La nuova Italia, Firenze 1977; F. Indovina, (uredio), *Mezzogiorno in crisi*, Angeli Milano 1976; M. Talia, M. Venditelli, *Meridione e uso del territorio*, Liguori Napoli 1979.

integracije zajedničkog tržišta i smanjenja povratnih ulaganja emigranata. S druge strane, gradovi na Jugu, pored toga što su zahvaćeni sve težom krizom prenapučenosti, moraju pristupiti rješavanju problema koje nameće proces industrijalizacije. Teška i metalna industrija, decentralizirana na Jugu, pogođene su naftnom krizom koja ih dovodi do toga da postaju suviše. Osim toga, već tradicionalna nepažnja za ekološke štete dovodi do katastrofalnih posljedica u gotovo svim industrijaliziranim područjima na Jugu.

Ekonomisti i sociolozi koji se bave teritorijalnom problematikom ističu ta proturječja u svojim istraživanjima, ističući nužno sve veću složenost i nehomogenost društveno-teritorijalne situacije. Premda u cjelini situacija izgleda integrirana i međuovisna, u različitim područjima zemlje, pa i na lokalnom, veoma neartikuliranom planu, dolazi do veoma različitih proturječnih situacija. Kriza se odražava u izraženijim oblicima društvenog rasula, gdje je nemoguće pronaći rješenja, ali gdje napetosti postaju sve specifičnije, a centralizirane organizacije i institucije ih mogu sve teže kontrolirati.

URBANO PITANJE KAO DRUŠTVENO-POLITIČKI PROBLEM

Društvena i politička kriza koja je sazrela šezdesetih godina imala je prvo fokalno razdoblje 1968—69. godine, nastavljajući se sve do danas s razdobljima posebne napetosti, osobito 1977. godine. Pažnju su privlačila dva tipa fenomena: društveni sukobi i kriza intervencija i organizacije države i javnih institucija. Do širih sukoba u vezi s problemima stanovanja, gradskog prijevoza, putovanja na posao iz prigradskih naselja, obnove povijesnih jezgara velikih gradova, kolektivnih društvenih infrastruktura došlo je i prije 1968. godine. Međutim, nikada nisu dosegli razinu sistematičnosti i probitačnosti kao u toku posljednjeg desetljeća. Od 1968. do 1975. godine bilo je u Italiji tisuće žarišta sukoba i narodnih mobilizacija; dolazilo je do okupiranja kuća i cijelih četvrti, do neplaćanja i samovoljnog smanjivanja stanarina na što su poticale nove političke organizacije (ujedinjeni stanari) i do mobiliziranja cijelih gradova ili sela (primjer koji valja spomenuti je slučaj Reggio Calabrie), protiv državnih odluka, blokiranje su ulice i okupirana javna prometala, samovoljno su smanjivane prijevozne tarife, itd. Društveni sukob je odredio posve nov oblik participacije i političke mobilizacije što su ih tradicionalne političke organizacije (partije i sindikati) morale podnijeti. One su se morale radikalno promijeniti. Na taj poticaj su se, na primjer, sindikati reorganizirali na teritorijalnoj razini, premda ta akcija nije posve uspjela.

I danas ostaje problem kako da se interpretira taj široki val političkog spontanizma. Ide se tako do dva ekstrema — s jedne strane negira se svaka inovatorska i progresivna vrijednost tih oblika borbe (Pietro della Seta), a s druge, teoretizira se kako bi samo takve borbe mogle realizirati revolucionarni poticaj stanovništva u društvu koje je zapalo u krizu, ali je

po svojim ostalim vidovima u potpunosti integrirano (Mattei),⁷ Rasprava ostaje otvorena. Nova je faza povratak na »urbane sukobe«, dok kriza otvara nove poticaje za sukobe i ima nove institucionalne i političke odraze (kao što je porast radikalne partije, ili razvoj lokalnih političkih snaga) i dovodi do zanimljivih kritičkih razmišljanja (Marcelloni u »International Journal of Urban and Regional Research« 3, 2).

Istodobno s poreznom krizom koja je zavládala u velikim američkim gradovima i s jačanjem svijesti o proturječnostima javne intervencije u zreлом kapitalizmu, otvorena je rasprava o tim specifičnim temama.⁸

Institucionalna kriza talijanskih gradova javlja se u razmjerima koji se razlikuju od onih u drugim industrijaliziranim zemljama, premda su uzroci isti. Stalni porast gradskog stanovništva, gradske površine i sve veće izdiferenciranosti gradskih usluga dovode do toga da je takvim metropolama teško upravljati, kako sa stajališta troškova urbanizacije, tako i sa stajališta političko-socijalne kontrole.

Daljnje elemente krize u Italiji predstavlja i nedostatak dosljednih administrativnih reformi, prevelika birokratsko-klijentelarna zaposlenost (posebno na Jugu), sporost i parcijalnost s kojima se ostvaruje administrativna i politička decentralizacija.

To što se pitanje poreza ne nameće tako hitno, jer je država dužna plaćati deficite lokalnih institucija, ne rješava problem, nego ga samo prenosi na teret države. Istovremeno raste i ovisnost lokalnih administracija o centralizaciji i, paralelno, njihova nemogućnost da posve autonomno pokušaju riješiti vlastite probleme.

Struktura lokalnih javnih rashoda i obilježje administrativne organizacije teže da budu djelomično neovisni o političkoj boji lokalne vlade. Nesposobnost decentraliziranih administracija da prenesu nepovjerenje u tradicionalne kanale političke participacije (izbori, administrativni sporovi, instance u lokalnoj vladi, itd.), djelomično, također, doprinose ponovnom stvaranju onih oblika spontanih sukoba o kojima je na početku ovog izlaganja bilo riječi.

⁷ Najnovija rasprava o urbanom sukobu koja sadrži intervencije Della Sete i Marcellonija nalazi se u tisku; usp. M. Castelli (ur.), *Lotte urbane e crisi capitalistica*, Savelli Milano 1980; M. Lelli, *Dialettica della città*, De Donato Bari, 1973; F. di Ciaccia, *La condizione urbana*, Feltrinelli, Milano 1974; A. Daolio (uredio), *Le lotte per la casa in Italia*, Feltrinelli Milano 1974; G. Della Pergola, *Diritto alla città e lotte urbane*, Feltrinelli Milano 1975; F. Indovina, *Dal blocco dei fitti all'equo canone*, Marsilio Padova 1977; M. Delle Donne, *Città/campagna: sociologia d iuna contraddizione*, Savelli Roma 1975; M. Mattei (ur.), *Politica del territorio e lotte urbane*, Clusf Firenze 1974; Grupa autora, *Organizzazione capitalistica del territorio e lotte sociali*, Moizzi Milano 1975; E. Mingione, *City and Social Conflict*, uskoro u nakladi Blackwell Oxford.

⁸ Posebno interesantna antologija o poreznoj krizi javnih ustanova, koju je uredio Guido Martinotti, bit će objavljena u nakladi Mazzotta Milano; FLM, *I consigli di zona*, Sapere Milano 1974; P. Ceccarelli (uredio), *La crisi del governo urbano*, Milano Angeli 1974—1977; R. Mayntz, L. J. Sharpe, B. Dente, *Il governo locale in Europa*, Comunità Milano 1977; G. F. Ecia, S. D'Alto, R. Faenza, *La partecipazione tradita*, Sugarco Milano 1977.

Prevela s talijanskog:
Sanja Roić

ENZO MINGIONE

Enzo Mingione

URBAN SOCIOLOGY AND DEVELOPED CAPITALISM

(S u m m a r y)

The author examines the development of socio-territorial research in Italy after World War II. The growth of interest in socio-territorial research developed during the 1960's when it became clear that there was a link between the process of urbanization and the socio-economic development of the country as a whole. By the end of the decade the classical methodology of socio-economic came into question. A newer tendency appeared in the framework of the Marxist tradition along the lines of the works of H. Lefebvrea, H. Ch. de Lauwee and others. Of particular importance was M. Castellsa's; **La question urbaine** (The Urban Question), the works of Godarda, Lojkinea, Petriceillea and the works of F. Ferrarottija about Italian society. This new method rejects the autonomy of urban sociology. The city, the traditional subject of study, is now regarded an inseperable part of social organization which must be understood in all of its economic, political, social and ideological expressions. Thus, after 1968 it is difficult to speak of classical urban sociology. Urban questions appear as problems of socio-economic analysis. A particularly sucessful example of this type of analysis is the studies of socio-economic processes in southern Italy. Urban questions are discussed as socio-political problems particularly after 1968/69 and 1977: The topic of study is aimed at the increasing social conflict of all kinds and the consequent intervention of the state and public institutions. New studies, then, are directed at the problems of the institutional crisis in Italian cities, »urban strife«, administrative reforms, the structure of public expenditure and many other aspects of modern Italian life which characterize the crisis of developed capitalism.

Translated by
Katarina Tomaševski